TAFAKKUR VA NUTQ

G’affarova Nazira Fayzulla qizi
TAFU Psixologiyasi kafedrasi o’qtuvchisi
e.mail.naziragaffarova@gmail.com
Xudoyberdiyeva Yasmina Xurshid qizi
Toshkent amaliy fanlar universiteti
yasminaxudoyberdiyeva33@gmail.com

Anatatsiya: Ushbu mavzuda inson tafakkuri va nutqining o‘zaro bog‘liqligi, ularning psixologik va lingvistik asoslari yoritiladi. Tafakkur — bu borliqni bilish, tahlil qilish va umumlashtirish jarayoni bo‘lib, nutq orqali namoyon bo‘ladi va rivojlanadi. Nutq esa tafakkurning ifoda vositasi sifatida insonlar o‘rtasidagi muloqotni ta’minlaydi. Annotatsiyada tafakkur shakllari, nutq turlari, ularning rivojlanish bosqichlari hamda ta’lim jarayonidagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tafakkur va nutqning o‘zaro ta’siri, ularning shaxs kamolotidagi o‘rni ilmiy asosda tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Tafakkur, nutq, bilish jarayoni, muloqot, fikrlash, til, ong, tafakkur shakllari.

Аннотация: Данная тема охватывает взаимосвязь человеческого мышления и речи, их психологические и лингвистические основы. Мышление — это процесс познания, анализа и обобщения существования, который проявляется и развивается посредством речи. Речь, как средство выражения мышления, обеспечивает коммуникацию между людьми. В аннотации рассматриваются формы мышления, типы речи, стадии их развития и их значение в образовательном процессе. Также на научной основе анализируется взаимодействие мышления и речи, их роль в личностном развитии.

Ключевые слова: Мышление, речь, познавательный процесс, общение, мышление, язык, сознание, мыслеформы.

Abstract: This topic covers the interrelationship of human thinking and speech, their psychological and linguistic foundations. Thinking is a process of knowing, analyzing and generalizing existence, which is manifested and developed through speech. Speech, as a means of expressing thinking, provides communication between people. The abstract considers the forms of thinking, types of speech, their stages of development and their importance in the educational process. Also, the interaction of thinking and speech, their role in personal development are analyzed on a scientific basis.

Keywords: Thought, speech, cognitive process, communication, thinking, language, consciousness, thought forms.

Kirish

Insonning bilish faoliyati murakkab psixologik jarayon bo‘lib, uning asosini tafakkur va nutq tashkil etadi. Tafakkur yordamida inson borliqni anglaydi, voqea-hodisalarni tahlil qiladi, umumlashtiradi va yangi bilimlar hosil qiladi. Nutq esa ushbu fikrlarning ifodalanish vositasi bo‘lib, u orqali inson o‘z bilim va tajribasini boshqalarga yetkazadi hamda ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Shu sababli tafakkur va nutq bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan jarayonlar hisoblanadi.

Mazkur mavzu psixologiya va pedagogika fanlari uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish va nutqini boyitish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Tafakkur va nutqning uyg‘un rivoji shaxsning intellektual salohiyatini oshiradi, uning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantiradi hamda jamiyatda samarali muloqot qilishiga yordam beradi.

Asosiy qisim:

Tafakkur va nutq insonning bilish faoliyatida muhim o‘rin egallaydigan, bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan psixologik jarayonlardir. Tafakkur — bu insonning borliqni umumlashtirib va bilvosita aks ettirish jarayoni bo‘lib, u orqali shaxs muammolarni hal qiladi, yangi bilimlarni egallaydi va atrof-muhitni anglaydi. Tafakkur jarayoni analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi aqliy amallar orqali amalga oshadi.

Tafakkurning asosiy shakllariga tushuncha, hukm va xulosa kiradi. Tushuncha predmet va hodisalarning muhim belgilarini aks ettiradi, hukm orqali esa ular o‘rtasidagi bog‘lanish ifodalanadi, xulosa chiqarish esa mavjud bilimlar asosida yangi bilimlarni hosil qilish imkonini beradi. Tafakkur ko‘rgazmali-harakatli, ko‘rgazmali-obrazli va abstrakt-mantiqiy shakllarda namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, abstrakt tafakkur insonning yuqori darajadagi fikrlash faoliyatini ifodalaydi.

Nutq esa tafakkurning tashqi ifodasi bo‘lib, u til vositasida amalga oshiriladi. Nutq orqali inson o‘z fikrlarini ifodalaydi, boshqalar bilan muloqot qiladi va ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradi. Nutqning asosiy turlariga og‘zaki va yozma nutq, shuningdek ichki va tashqi nutq kiradi. Ichki nutq tafakkur jarayonining ichki shakli bo‘lib, insonning o‘z-o‘zi bilan fikrlashida namoyon bo‘ladi, tashqi nutq esa boshqalar bilan bevosita aloqa qilishga xizmat qiladi.

Tafakkur va nutq o‘zaro chambarchas bog‘liq holda rivojlanadi. Inson tafakkuri nutq orqali shakllanadi va mustahkamlanadi, nutq esa tafakkur mahsulini ifodalaydi. Bu jarayon ayniqsa bolalik davrida yaqqol ko‘zga tashlanadi, chunki bolalarda nutq rivojlanishi bilan birga tafakkur ham bosqichma-bosqich takomillashadi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan birga, ularning nutqini boyitishga ham alohida e’tibor qaratish zarur.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tafakkur va nutqni rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanishni tavsiya etadi. Savol-javob, munozara, muammoli vaziyatlar yaratish, ijodiy topshiriqlar berish orqali o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati faollashtiriladi va nutqi rivojlantiriladi. Natijada shaxsning intellektual salohiyati oshadi, u o‘z fikrini erkin va ravon bayon eta oladigan darajaga yetadi.

Tafakkur va nutq insonning bilish faoliyatida o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lgan muhim psixologik jarayonlardir. Tafakkur inson ongida borliqni aks ettirish, tahlil qilish, umumlashtirish va yangi bilimlarni hosil qilish jarayoni sifatida namoyon bo‘ladi. Nutq esa tafakkurning tashqi ifodasi bo‘lib, insonlar o‘rtasida muloqotni ta’minlaydi va ijtimoiy tajribani uzatishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli tafakkur va nutq bir-birini to‘ldiradi va birgalikda rivojlanadi.

Ilmiy tadqiqotlarda bu ikki jarayonning o‘zaro bog‘liqligi chuqur o‘rganilgan. Xususan, Lev Vygotsky tafakkur va nutqning rivojlanishini ijtimoiy muhit bilan bog‘lab tushuntirgan. Uning fikricha, dastlab nutq tashqi muloqot vositasi sifatida shakllanadi, keyinchalik esa ichki nutqqa aylanib, inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biriga aylanadi. Bu jarayon shaxsning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, Jean Piaget bolalar tafakkurining rivojlanishini bosqichma-bosqich izohlab bergan bo‘lib, u tafakkur va nutqning yoshga qarab takomillashib borishini ta’kidlaydi.

Tafakkur jarayoni odatda muammoli vaziyatlarda faollashadi va aniq maqsadga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Inson fikrlash orqali muammolarni hal qiladi, yangi g‘oyalar yaratadi va qarorlar qabul qiladi. Bu jarayonda analiz, sintez, taqqoslash va umumlashtirish kabi aqliy amallar muhim o‘rin tutadi. Nutq esa ushbu fikrlarni ifodalash, tartibga solish va boshqalarga yetkazish imkonini beradi. Ayniqsa, ichki nutq insonning o‘z-o‘zi bilan fikrlashida, tashqi nutq esa muloqot jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim jarayonida tafakkur va nutqni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish, ularni erkin fikr bildirishga o‘rgatish va nutqini boyitish orqali ularning intellektual salohiyati oshadi. Buning uchun muammoli ta’lim, munozara, savol-javob, ijodiy yozma ishlar kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Natijada o‘quvchilar nafaqat bilimga ega bo‘ladi, balki o‘z fikrini aniq, ravon va asosli tarzda ifodalay olish ko‘nikmasini ham egallaydi.

Tafakkur va nutq o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada chuqurroq tushunish uchun ularning funksional va amaliy jihatlariga ham e’tibor qaratish muhimdir. Tafakkur insonning ichki aqliy faoliyati bo‘lsa, nutq ushbu faoliyatni tashqi muhitga olib chiqadi. Inson avvalo fikr yuritadi, so‘ngra uni nutq orqali ifodalaydi, lekin ayrim holatlarda nutqning o‘zi ham tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, murakkab masalalarni hal qilishda inson o‘z-o‘zi bilan “ichki dialog” olib boradi, bu esa tafakkur jarayonini faollashtiradi.

Psixolog olimlar, jumladan Lev Vygotsky, nutqni tafakkurning rivojlanishida asosiy vosita deb hisoblaydi. U ichki nutqni inson tafakkurining eng yuqori bosqichi sifatida ko‘rsatadi. Boshqa tomondan, Jerome Bruner ta’lim jarayonida nutq orqali bilimni o‘zlashtirish va mustahkamlash muhimligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, o‘quvchilar bilimni faol muloqot va tushuntirish orqali yanada chuqurroq anglaydi.

Tafakkur va nutqning rivojlanishida tilning o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. Til – bu nutqning moddiy asosidir. Inson qanchalik boy lug‘atga ega bo‘lsa, uning fikrlash doirasi ham shunchalik keng bo‘ladi. Shu sababli lug‘at boyligini oshirish tafakkurni rivojlantirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Kitob o‘qish, yozma mashqlar bajarish, yangi so‘zlarni o‘rganish kabi faoliyatlar nutqni rivojlantirish bilan birga tafakkurni ham boyitadi.

Bundan tashqari, tafakkur va nutq ijodkorlik bilan ham chambarchas bog‘liq. Ijodiy fikrlash jarayonida inson yangi g‘oyalar yaratadi, noodatiy yechimlar topadi va ularni nutq orqali ifodalaydi. Masalan, hikoya yozish, insho tuzish yoki bahs-munozaralarda qatnashish o‘quvchilarning ham tafakkurini, ham nutqini rivojlantiradi.

Zamonaviy texnologiyalar ham tafakkur va nutq rivojiga o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli ta’lim platformalari orqali insonlar ko‘proq muloqot qiladi, fikr almashadi. Biroq bu jarayonda nutq madaniyatini saqlash, fikrni aniq va ravon ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim bo‘lib qolmoqda.

Xulosa: Tafakkur va nutq insonning bilish faoliyatida markaziy o‘rin tutadigan, o‘zaro uzviy bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlardir. Tafakkur orqali inson borliqni anglaydi, voqea-hodisalarni tahlil qiladi, umumlashtiradi va yangi bilimlar hosil qiladi. Nutq esa ushbu fikrlarning tashqi ifodasi bo‘lib, u orqali inson o‘z bilimini boshqalarga yetkazadi, ijtimoiy aloqalarga kirishadi va jamiyatda o‘z o‘rnini topadi. Shu sababli tafakkur va nutqni alohida-alohida emas, balki yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish zarur.Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tafakkur va nutqning rivojlanishi ijtimoiy muhit, ta’lim-tarbiya jarayoni hamda shaxsning

individual xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, Lev Vygotsky tafakkur va nutqning ijtimoiy tabiatini asoslab, nutqning ichki shaklga aylanishi tafakkurning rivojlanishida muhim bosqich ekanligini ta’kidlagan. Shuningdek, Jean Piaget bolalar tafakkurining bosqichma-bosqich rivojlanishini izohlab, nutq bu jarayonda muhim vosita ekanligini ko‘rsatib bergan. Ushbu ilmiy qarashlar tafakkur va nutqning o‘zaro ta’siri chuqur va murakkab jarayon ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabyotlar

1.Lev Vygotsky – Tafakkur va nutq (psixologik tadqiqotlar).

2.Jean Piaget – Bolalar tafakkuri va nutqining rivojlanishi.

3.Jerome Bruner – Ta’lim jarayonining psixologik asoslari.

4.Umumiy psixologiya darsliklari (Oliy ta’lim muassasalari uchun).

5.Pedagogika va psixologiya bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.

6.O‘zbekiston Respublikasi ta’limga oid qonun va me’yoriy hujjatlari.

7.Ilmiy maqolalar va zamonaviy tadqiqotlar (tafakkur va nutq rivojiga oid).